

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ
ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ:
ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

атты «XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

17–18 сәуір, 2020 жыл

PROCEEDINGS
of International Scientific and Methodical Conference
«XII Orazbayev Readings» on the theme
**«THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF ANCIENT AND
TRADITIONAL SOCIETIES OF CENTRAL ASIA:
PROBLEMS OF STUDY, INTERPRETATION AND PRESERVATION»**

17–18 April, 2020

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ:
ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**
атты «XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ И СПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ОРТАЛЫҚ МУЗЕЙІ
«ТАҢБАЛЫ» ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ
«ЕСІК» МЕМЛЕКЕТТІК ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ

«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-
МӘДЕНИ МҰРАСЫ: ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты
«XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

17–18 сәуір, 2020 жыл

PROCEEDINGS
of International Scientific and Methodical Conference
«XII Orazbayev Readings» on the theme
«THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF ANCIENT AND TRADITIONAL
SOCIETIES OF CENTRAL ASIA: PROBLEMS OF STUDY, INTERPRETATION AND
PRESERVATION»

17–18 April, 2020

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-методической конференции
«XII Оразбаевские чтения» по теме
«ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ДРЕВНИХ И ТРАДИЦИОННЫХ ОБЩЕСТВ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ И СОХРАНЕНИЯ»

17–18 мая, 2020 г.

Алматы
«Қазақ университеті»
2020

Редакция алқасының төрағасы

Ғ.М. Мұтанов – техника ғылымдарының докторы, академик,
эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры

Редакциялық алқа:

Т.С. Рамазанов – эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғылыми-инновациялық жұмысы жөніндегі проректоры, ф.-м.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі; **Нұрсан Әлімбай** – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейінің директоры, профессор; **М.С. Ноғайбаева** – эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих, археология және этнология факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент; **Ә.Т. Төлеубаев** – т.ғ.д., эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың археология, этнология және музеология кафедрасының профессоры; **Ғ.Қ. Омаров** – эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың археология, этнология және музеология кафедрасының доценті; **Ғ. Теміртон** – PhD, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі директорының орынбасары; **Г.Р. Мұхтарова** – «Есік» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейін директоры; **М.О. Амирғалиев** – «Таңбалы» тарихи-мәдени және табиғи мемлекеттік қорық-музейінің директоры.

Жауапты редактор

Р.С. Жуматаев – PhD, эл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Археология, этнология және музеология кафедрасының меңгерушісі

Құрастырушы

Б.Б. Бесетаев, А.Е. Ергабылов

«Орталық Азияның ежелгі және дәстүрлі қоғамдарының тарихи-мәдени мұрасы: зерттеу, түсіндіру және сақтау мәселелері» атты «ХІІ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары / Жауапты ред. Р.С. Жуматаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 530 б.

ISBN 978-601-04-4727-1

«ХІІ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдарының жинағына Қазақстан және іргелес өңірлердің археологиясы мен этнологиясының, музей ісінің бүгінгі күнгі өзекті мәселелеріне арналған зерттеулер енген. Материалдар жинағы археологтарға, этнологтарға, тарихшыларға және қалың көпшілікке арналған.

В сборник материалов международной научно-методической конференции «ХІІ Оразбаевские чтения» вошли актуальные исследования, посвященные современным проблемам археологии, этнологии музеологии Казахстана и сопредельных регионов. Материалы сборника предназначены археологам, этнологам, историкам и широкой общественности.

© Эл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2020

ISBN 978-601-04-4727-1

along the Bukpan, Kapal, Birtogan rivers, which flows into the Kyzylagash river, on the left bank of the river Buyen, along the river Ashchybulak, which flows into the Aksu River.

М. Елеуов¹, Д. Талеев², С. Есенов³, А. Молдахмет³

¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті*
Алматы қ., Қазақстан

E-mail: madiareleuov@mail.ru

² *Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты*
Алматы қ., Қазақстан

E-mail: doc19_59@mail.ru

³ *ҚР Ұлттық музейі*

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

E-mail: syrym.e@mail.ru, arhadkz@mail.ru

ЕЖЕЛГІ КҮЛТӨБЕ ҚАЛАСЫ МЕН МЫҢТӨБЕ ҚОРЫМЫНДА 2017-2018 ЖЫЛДАРЫ ЖҮРГІЗІЛГЕН ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫ

2017-2018 жылы «Сырдария» университетінің қаржыландыруымен Ежелгі Күлтөбе қаласы мен Мыңтөбе қорымдарында зерттеу жұмыстары жүргізілді. Зерттеуді ұйымдастыруға «Сырдария» университетінің әкімшілігі қаржылай қолдау көрсетіп, экспедицияға Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры М. Елеуов жетекшілік жасады. Сонымен қатар ғылыми жұмыстарды үйлестіруге тарих ғылымдарының кандидаты Д. Талеев, «Сырдария» университетінің тарихшы ғылымдарының бірі С. Апашева және ҚР Ұлттық музейінің ғылыми қызметкерлері А. Касеналин, С. Есенов және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеттің археология, этнология және музеология кафедрасының магистранттары А. Молдахмет, А. Ерсариев және ауыл тұрғындары қатысты.

Ежелгі Күлтөбе қаласы қазіргі Түркістан облысы, Келес ауданындағы Ақтөбе ауылдық округі, Ғани Мұратбаев ауылынан батыста, Келес өзенінің оң жақ жағалауының Сырдарияға құйар сағасында орналасқан. Географиялық координаттары: СЕ 41° 1' 2,3", ШБ 68° 37' 7,3". Қалашық топографиялық сипатында үш бөлік салынған құырлыс алаңдарынан тұрады (сызба). Қалашықтың орталық цитадель бөлігі биік қабырғалар қоршаған екі бөліктен тұрады. Алайда, цитадельдің оңтүстік-батыс бұрышының біршама бөлігін өзен суы шайып құлатқан. Қазіргі таңда қала үстін шеңгел, жыңғыл және жиде талдары қаптаған жайқалған жасыл орманға, кешкісін жастардың алау тұтатып, бас қосатын тұрақты мекеніне айналған.

Аймақтағы тарихи ескерткіштер жайлы алғашқы зерттеулерді ХІХ ғасырдың соңында Ресей Патшалығының Оралық Азияға жіберген саяхатшыларының еңбектерінен кездестіруге болады. 1884 жылы Сырдарияның сол жағасында Қызылқұмда зерттеу жүргізген географ А.П. Федченко өзінің «Қылызқұм даласы жайлы естеліктер» атты мақаласында Сырдарияның сол жағасындағы суландыру жүйесінің іздері, Шардара, Сүткент, Байырқұм, тағы басқа ортағасырлық қалалардың бар екенін атап көрсеткен (А.П. Федченко., 1916, с.242).

1885 жылы Сырдарияның орта және төменгі ағыстарында зерттеу жүргізген Е. Смирнов өзінің «Мырзашөл» («Голодная степь») мақаласында: «...Шыназ бен Жызак арасындағы мырзашөл даласы бұрынырақта мүлде «шөл» дала емес, ел жиі қоныстанған суармалы өлке еді. ...Шыназ бен Сырдан төмен қарай үлкен-үлкен арықтар кеткен, ал қазір қаңырап бос қалған және солардың арасында Сүткент қалашығының оры бар, ол археологиялық тұрғыдан зерттелмеген, одан әрі Қызылқұмға қарай Мыңтөбе деп аталатын қоныс орындары мен обалар бар» - деп жазған (М.Елеуов., М. Бахтыбаев, 2011, 77-78).

1899 жылы археология әуесқойларының Түркістан үйірмесінің мүшесі Н.В. Руднев Сырдарияның сол жағасындағы Шардара бекінісінен бастап Түркістанның тұсындағы Үшқайық өткеліне дейінгі аралықта зерттеп 11 ежелгі қалалардың орнын кездестірген, олардың қатарындағы Шардараға жақын орналасқандары Кеты, Ұзыната, Сүткент, Байырқұмды атайды. Сонымен қатар осы қалалармен тығыз байланысты Сырдария өзінің бойындағы қалалардың да қатарлас өмір сүрендігін айтады. Ол осы қалалардың бұзылу себептері туралы былай дейді: «Шамасы көптеген ескі қалалардың орны Қызылқұмның сырғыма құмдарының астында немесе өзендердің толқынымен шайылып кеткен, бәлкім жақын маңдағы көлдердің түбінде қалған...» (М. Елеуов., С. Апашева, 2016, 108 б.).

1914 жылы В.Ф. Караваев Сырдарияның жағасында оның атырабында көптеп кездескен ескерткіштер турлы былай дейді: «Әлбетте, белгілі бір кезеңдерде өмір сүрген бұл ескі үйінділердің орны мен олардың көптігі Сыр бойында ертеректе тұрғындардың жиі қоныстанғандығын, ал арықтардың ізі олардың отырықшы шаруашылықпен айналысып, егістік екендігін айғақтайды» (В.Ф. Караваев, 1914, с 218).

Осылайша XX ғасырға дейін аймақтағы зерттеу жұмыстары негізінен саяхатшылар мен өлкетанушылардың естелік жазбалары арқылы жетіп отырған. Ал Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарынан кейін саяси-экономикалық өзгерістерге байланысты егіншілік жұмыстарын жүргізу мақсатындағы жерлерді игеру алдындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп, ескерткіштер археологтардың назарын аудара бастады.

1958 ж. А.Г. Максимованың жетекшілігімен Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясы Күлтөбе қаласының орнын анықтап, есепке алған (А.Г. Максимова., М.С Мершиев., Б.И. Вайнберг., Л.М. Левина, 1968, с 264).

1982 жылы қаланы Шымкент педагогика институтының ШПИ археологиялық тобы (жетекшісі т.ғ.д Н.П. Подушкин) ғылыми-зерттеу жұмыстарын жалғастырған. Зерттеу барысында ескерткіштің топографиялық ерекшеліктерін сипаттап, оның негізгі үш бөліктен тұратын құрылыс алаңдары мен негізгі өлшемдерін нақтылаған.

1992 жылы Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының Келес археологиялық тобы төбенің жобасын қағазға түсіріп, маңынан қыш ыдыстарының сынықтарын жинаған. Күлтөбе қалашығы үстінен жинап алынған қыш ыдыстардың сипатына қарай VI-IX ғасырларға жататындығы анықтаған (Д.А.Талеев, 1995, с 22).

2011 жылы Тұран археологиялық экспедициясы (құрамында «Сырдария» университетінің оқытушы-студенттері бар) ежелгі қала орнында болып, оның сол кездегі экологиялық ахуалымен танысып, цитаделдің Келес өзені шайып жатқан оңтүстік бөлігін суретке түсірген.

2017 жылы Күлтөбедегі археологиялық қазба жұмыстары кезінде көне тиын мен жазудың іздері бар қыш ыдыс сынығын тапқан. Экспедиция жетекшісі А.Н. Подушкиннің пікірінше көне тиын шамамен бірінші ғасыр мен біздің заманымызға дейінгі бірінші ғасыр аралығында қолданыста болған Кушан патшалығына тиесілі болуы ықтимал. Қазба барысында астық сақтайтын ыдыс табылған. Экспедиция жетекшісінің айтуынша - «...құмырадан сарматтардың белгісін де байқауға болады. Құнды жәдігерлер мұқият зерттелген соң, музейге тапсырылаған». Алайда ғалым бұл жердегі зерттеу жұмыстары туралы есебін ешбір жерде жарияламаған. Kazakh TV теларансының «Күн Айнасы» бағдарламасына берген сұхбатында ғана баяндалған (А.Н. Подушкин).

Күлтөбе қаласында жүргізілген қазба жұмыстары. 2017 жылы Тұран археологиялық экспедициясы профессор М. Елеуовтың жетекшілігімен Күлтөбенің цитаделінің өзен суы бұзып жатқан оңтүстік бұрышына қазба салды (1-сурет). Қазбаның көлемі 11,4x10-8 м., тереңдігі ең биік тұсында 2-2,1 м. Қазба барысында қаланың соңғы тіршілігі кезіндегі құрылысты салу үшін ескі ғимаратты жартылай талқандап, өз кесектерімен жерді тегістеу барысында қалыптасқан қалың құланды қабаты ашылды. Арнайы тегістеліп тапталған құланды қабат жердің бетінен 1-1,3 м қалыңдықты қамтыған. Осы қалыңдықты қазу барысында қам кесектердің, мал сүйектері, сырланбаған ыдыстардың ұсақ сынықтарынан басқа ештеңе кездеспеді. Негізінен қам кесектердің түрлі сынықтары, арасында бүтіндері де кездеседі. Жердің бетінен 1,3-1,4 м тереңдікке түскен кезде қазбаның әр тұсынан өте нашар сақталған қалың қабырғаның құландылары байқалды. Бірақ үзік-үзік, өте нашар сақталған қабырғалардың ізімен қандайда бір құрылыс жобасын анықтау мүмкін болмады. Бұл қабат өте нашар сақталғандықтан қабырғалардың пахсадан не қам кесектен салынғандығын аңғару қиын. Тек осы қабаттың еденіне тұтастай етіп қам кесек қаланғаны байқалады. Жердің бетінен 1,3 м тереңдікте қазбаның тұтас көлемі аумағы біртегіс қам кесекпен қаланған. Бұл бір кездегі еденнің беті болуы мүмкін. Дегенмен, еденнің беті біртегіс емес, кейбір тұстарында төсенді ойылып, орнында түрлі көлемдегі шұңқырлар мен ойықтар пайда болған. Төселген кірпіштердің көлемі 22x50x10 см; 21x48x9,5 см. Бұл өлшемдер Шардара археологиялық экспедициясының Ақтөбе, Шаушыққұмтөбе қалашықтарында жүргізілген қазба жұмыстары кезінде анықталған қаңлы дәуірі ғимараттарының қыш кесек өлшемдеріне сәйкес келеді.

Жердің бетінен 1-1,4 м тереңдіктен өте нашар сақталған екінші (жоғар жағынан есептегенде) құрылыс қабаты ашылды. Осы құрылыс қабатынан солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай бағытта орналасқан ұзын ауыз бөлменің екі қапталында орналасқан бірнеше тұрғын бөлмелердің орындары анықталды. Бұл бөлмелердің қабырғалары өте кішкене биіктікте қалған, аралық қабырғаларын ажырату өте қиын. Екі бөлменің нобайын олардың ішкі құрылыстарына қарай ажыратуға болады. Дәлірек айтқанда ошақтар мен суфалардың орналасуына қарай.

Қазбаның оңтүстік шетінде орналасқан № 1 – бөлменің солтүстік бұрыш бөлігі ғана аршылды, қалған бөлігі қазбаның сыртқы жағында қалды. Солтүстік-шығыс қабырғасының қазылған бөліктегі ұзындығы 4,25 м, сақталған биіктігі 0,45 м. қабырғаның сыртқы жағын өзен суы шайып кеткендіктен қалыңдығын анықтау мүмкін болмады. Дегенмен, басқа бөлмелердің қабырғаларының қалыңдығымен сәйкес алғанда 0,75 м болуы мүмкін. Орталық ауыз бөлмемен шектесетін солтүстік-батыс қабырғасының қазба ішіндегі ұзындығы 5,5 м, сақталған биіктігі 0,25 м, қалыңдығы 0,75 см. бөлменің қабырғалары 22x50x10 см; 21x48x9,5 см өлшемдегі қам кесектермен қаланған. Солтүстік бұрышында 1,6x3 м көлемдегі тік бұрышты сыпа орналасқан. Сыпаның үстінде кіші-гірім ошақтың орны (дағы) анықталды. Ошақтың отқа күйген табанының ізімен өлшегенде оның көлемі 0,8x0,8 м болады. Бөлменің ішінде басқа құрылыс орындары анықталмады. Осы бөлменің солтүстік-шығыс шетінде тағы да бір шағын бөлменің жартылай сақталған бөлігі ашылды. Ішкі құрылысы мен жақсы тапталған еденінің бетіне жайылған күл қалдықтарының сипатына қарағанда бұл бөлме ас пісіретін немесе үйді жылту үшін қызмет атқарған ошақ бөлмесіне ұқсайды. Бөлменің батыс бұрышындағы күйдірілген кірпіштен салынған ошақтың тек төменгі жағы ғана сақталыпты. Дегенмен, қабырғалардың түйіскен бұрышында орналасқан ошақтан шыққан түтін мұржасының солтүстік-батыс қабырғаның бойымен көзге анық байқалады. Бұл бөлменің оңтүстік-батыс және солтүстік-батыс қабырғалары аса қалың емес. Солтүстік-шығыс шетіндегі жартылай ғана сақталған сыпаның үстіне жалпағынан жатқызылған қам кесектер төселген. Қазбаның орта тұсын солтүстік-шығыстан оңтүстік-батысқа қарай қақ жарып өткен ауыз бөлменің қабырғалары тең қашықтықта емес. Оның оңтүстік-батыс бөлігі кең, орта тұсы жіңішкеріп келіп, солтүстік-шығыс шеті қайта кеңейіп кетеді. Еден басқа бөлмелермен салыстырғанда біршама төменде жатыр. Ал осы ауыз бөлменің солтүстік және солтүстік-батыс шетіндегі бөліктен нақты бөлменің іздері анықталмады. Табанының біршама бөлігінде жоғарыда берілген өлшемдегі қам кесек төселген жерлері анық байқалады. Кейбір тұстары ауыр салмақтың әсерінен төмен қарай ойысқан. Шамасы бұл бөлік тұрған, үй сыртындағы аула болуы мүмкін.

Мыңтөбе қорымында жүргізілген қазба жұмыстары. Тұран археологиялық экспедициясы 2017 жылы қорымдағы үш обада қазба жүргізді. Солардың бірі Күлтөбе қалашығынан оңтүстік-шығыста 2 км жерде Сырдарияның жағалық террасасында жартылай бұзылған оба. Аумағы 11 м обаның оңтүстік жағын жағалық терраса бұзған. Жартылай сақталған обаның бұзылмай қалған солтүстік-шығыс бөлігінің аумағы 11 м, ені 5 м, биіктігі 1,9 м. Обаның су шайып кеткен оңтүстік бөлігінде көлемі 3x2 м, тереңдігі 2,1 м қазба салынды. Өкініштісі сол, қазба жүргізілген жерден тек үйілген топырақ қалдықтары ғана қалған. Шамасы оба астындағы жерлеу шұңқыры оның бұзылып кеткен оңтүстік жағында болса керек. Оны ерте заманда, Сырдың суы осы маңда арнасынан асып аққан уақыттарда шайып кетсе керек. Қазба барысында ешқандай заттай дерек табылған жоқ.

Мыңтөбе қорымы орналасқан аймақта жүргізілген барлау жұмыстарының барысында ондағы обалардың жобасына көңіл аударылды, сыртқы құрлыс ерекшеліктеріне қарай олардың бірнеше түрі белгілі болды. Солардың бірі «бөрік тәрізді» оба (3- сурет).

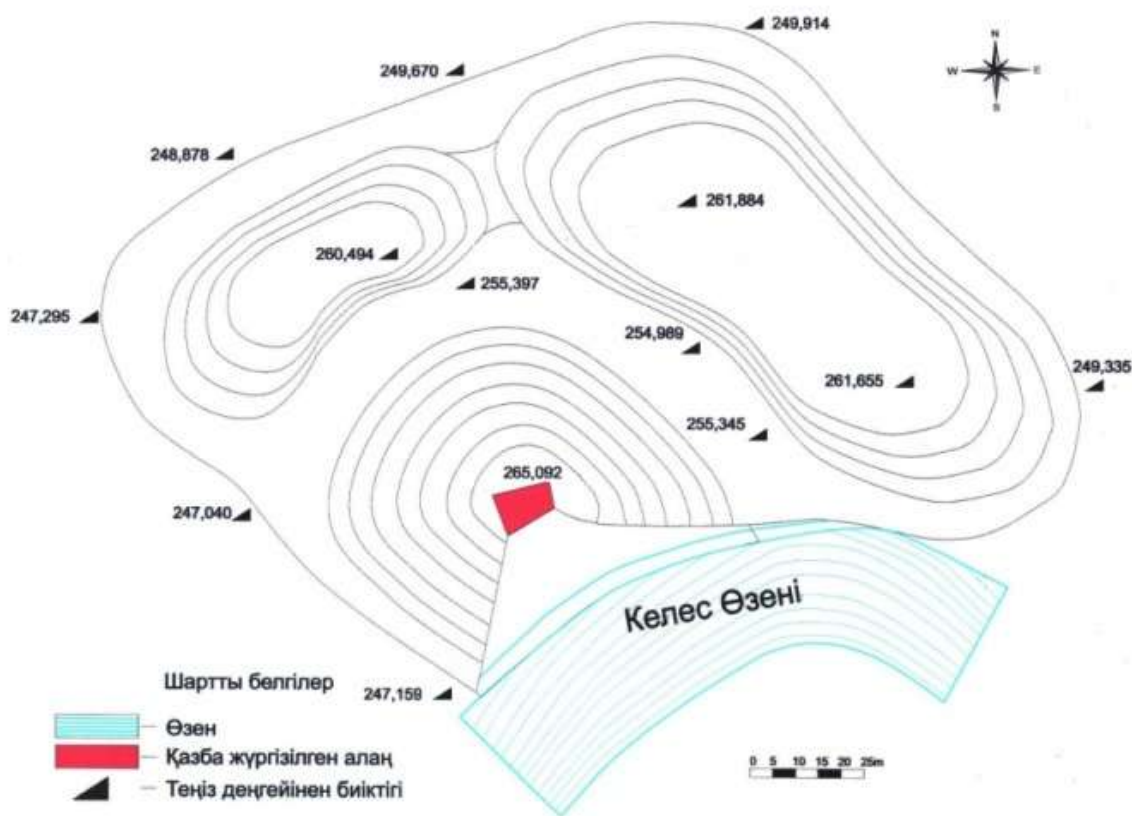
Күлтөбе қалашығының оңтүстік және оңтүстік-шығыс шетінде Келес өзенінің сол жағасындағы ойпатты жазықта орналасқан Мыңтөбе қорымының материалдарын қалашықтың материалдарымен салыстыру мақсатында жеке бір обаны қазып көруге шешім қабылданды. Қазу үшін қорымның орта тұсында орналасқан кішігірім сыртқы көрінісі «Бөрік тәріздес» оба таңдап алынды. Оба орналасқан жер Сырдарияның оң жағалық террасасына іргелес жатқан солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай бағытталған сайдың шығыс бетінде орналасқан. Екі деңгейден тұратын бұл оба қазақтың бөрікіне ұқсас. Обаның диаметрі төменгі деңгейінен есептегенде 12 м, жалпы биіктігі 1,5 м. Оның төменгі сатысы 60-65 см биіктіктен кейін жан жағынан бірдей 1 м қашықтықта ішке қарай тартылады. Оның үстінен күбез тәрізденген екінші бөлік орналасқан. Оның диаметрі төменгі жағынан есептегенде 7 м., биіктігі 80-85 см. жоғарғы жағы бөріктің төбесі секлденіп біткен. Осы обаның қақ ортасына шығыстан батысқа қарата кесік салынды. Кесіктің мақсаты обаның астындағы жерлеу шұңқырының дағын анықтау және оның стратиграфиясын зерттеу болды. Кесіктің ені 2 м, ұзындығы обаның өлшемімен сәйкес 12 м. Кесік 2,7 м, тереңдікке дейін қазылды. Бірақ, ешқандай шұңқыр дағы анықталмады. Ал обаның стратиграфиясы таза сары топырақтан үйілген, біркелкі тығыздықтағы үйінді. Ешқандай стратиграфиялық ерекшелік байқалмайды.

Барлау кезінде Күлтөбеден 2,2 км оңтүстік-шығыста, биік жерде орналасқан оба-қарауылтөбе есепке алынды (4- сурет). Обаның аумағы 20 м, биіктігі 2,5-3 м. Оның ортасынан қазылған ордың көлемі 3x3 м, тереңдігі 1 м. Бір қызығы бұл оба – қарауыл төбе күні бүгінге дейін өзінің міндетін атқарып келеді екен. Оның үстінде қазіргі күнде ҚР шекарашыларының уақытша бекеті тұр (М. Елеуов, Д. Талеев, 2017, 35 б).

Жалпы Мыңтөбе қорымында көз жүгіртіп саналған есеп бойынша обалар саны 400-ден асады. Ал, 2017 жылы дәл осы қорымда Қ.А. Яссауи атындағы Халықаралық Қақзақ-Түрік университетінің археологиялық зерттеу тобы да қатар зерттеу жұмыстарын жүргізді. Зерттеу барысында қорымның жобасы сызылып, обалар саны 646 жететіндігі байндалған. Сонымен қатар қорымдағы үш обада археологиялық қазба жасаған. Зерттеу барасында адам қаңқасының сүйектері мен қыш сынықтары және ернеуі сынық құмыра табылып, ескерткіш шамамен IV – VI ғасырларға жататындығы айтылған (Жетібаев К.М., Сиздиқов Б.С., М. Гурсой, 2018, 288).

2018 жылы ҚР Ұттық музейінің мамандары тарапынан Мырзашөл өңірінің тарих және мәдениет ескерткіштері мен қасиетті орындарын геоақпараттақ картографиялау және оларды тізімге алынып, қазіргі жағдайымен танысу мақсатында барлау жұмыстарын жүргізді. Зерттеу жұмыстары барысында Күлтөбе қаласының 3D кескініндегі көшірмесі жасалды. Сонымен қатар Мыңтөбе қорымы әуеден фотоға түсіріліп (1, 2-суреттер), ескерткіштер онлайн карта жүйесіне орналастырылды (М. Елеуов., С. Есенов., А. Қасеналин, 2018, 33).

Сырдарияның ортаңғы ағысында орын алған Күлтөбе мен Мыңтөбе ескерткіштері ғылымда қаңлы мәдениетіне тиесілі өзіндік ерекшеліктері бар, «Қауыншы мәдениеті» деген атаумен белгілі (К. Ақишев, 1960, с449.). Алайда бүгінгі заманауи ғылыми жетістіктердің мүмкіндіктері негізінде жасалған нақты тұжырымдар әлі де болса ортаға шыға қойған жоқ. 2017-2018 жылдары Күлтөбе мен Мыңтөбе қорымында жүргізілген зерттеу жұмыстары аталған ескерткіштерге қатысты іргелі жұмыстардың тек бастамасы ғана. Аз уақытта аз ғана көлемде жүргізілген қазба және экологиялық бақылау жұмыстары бұл ескерткіштің тарихына қатысты терең мәліметер бере қоймайтыны анық. Алдағы уақыттарда тарихи маңызы мен мәтериалдық мәдениетінің ерекшетіктері жайлы кешенді зерттеу жұмыстарның жүргізудің маңызы жоғары.

Жоба. Күлтөбе қалашығы – цитадельдің жобасы

1-сурет. Күлтөбе қаласы

2-сурет. Мыңтөбе қорымы

3- сурет. Мыңтөбе қорымы - Бөрік тәрізді» оба

4- сурет. Мыңтөбе. Оба-қаруылтөбе

Әдебиеттер

«Мырзашөлдің тарихи-мәдени мұра нысандарының геоакпараттық жүйесі» жобасы бойынша 2018 жылғы ғылыми – зерттеу жұмыстарының есебі. Жетісай 2018. 36 б.

Археологическая карта Казахстана. Реестр. Алма-Ата: Изд. АН Каз ССР, 1960. 449 с. илл.

Археологтар Күлтөбеде ежелгі Күшан монетасын тапты. https://www.youtube.com/watch?v=uJgY_IV8cYU

Голодная степь в ее прошлом и настоящем // Материалы исследования к проекту орошения Голодной и Дальверзинской степей. Статистико-экономический очерк (по исследованию 1914 г.) / Составитель В.Ф. Караваев. Вып. 1. Петроград, 1914. 218 с.

Елеуов М., Апашева С. Ортағасырылық Үтіртөбе қаласы : монография. Алматы: Қазақ университеті, 2016. 108 б.

Жетібаев К.М., Сиздиқов Б.С., М. Гурсой. 2018 жылы Мыңтөбе қорымында жүргізілген археологиялық зерттеулер // Яссауи университетінің хабаршысы. Тарих, археология сериясы. 2018. №3. 25–33 бб.

Күлтөбе қалашығында 2017 жылы жүргізілген қазба жұмыстарының есебі. Жетісай - Алматы, 2017. 35 б.

Максимова А.Г., Мерциев М.С., Вайнберг Б.И., Левина Л.М. Древности Чардары (Археологические исследования в зоне Чардаринского водохранилища). Алма-Ата, 1968. 264 с.

Смирнов Е. Древности на среднем и нижнем течении реки Сыр– Дарья // Протоколы заседаний и сообщений членов Түркестанского кружка любителей археологии. Историко-культурные памятники Казахстана / Авторы предисловия и составители Елеуов М., Бахтыбаев М.М. Туркестан: Туран, 2011. С.70-78.

Талеев Д.А. Келес өңірінің археологиялық ескерткіштері (т.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертация). Алматы, 1995. 22 с.

Федченко А.П. Заметка о степи Кызыл-кум // Известия Түркестанского отдела Русского географического общества. Вып. 2. Том XII. 1916. С. 242.

M. Eleuov, D. Taleev, S. Esenov, A. Moldakhmet

RESEARCH ON THE ANCIENT CITY OF KULTOBE AND BURIAL GROUND MYNTOBE 2017-2018

The article presents the results of archaeological research of 2017-2018 at the medieval settlement Kultobe and the MynTOBE burial ground. As a result of the research work, new materials were collected on the topographic structure, location and environmental situation of the monuments. The remains of the destroyed premises were excavated from the upper layer. During the exploration in the vicinity was created a map of monuments.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС БАЯНДАМАЛАРЫ

Алимбай Нұрсан. К проблеме совпадения рода и общины у казахов-кочевников (семипоколенная экзогамная структура «ЖЕТИАТА» как община-социум)	3
Омаров Г.К., Бесетаев Б.Б. Краткое сообщение о результатах раскопок в Курчумском районе ВКО в 2019 г.	20
Дашковский П.К. Исследование двух курганов скифской эпохи в центральной части могильника Чинета-II в Северо-Западном Алтае	24
Кепин Д.В. Развитие археологического музееведения и памятниковедения в Украине	29
Қалыш А.Б. Каракалпаки Казахстана по материалам Всесоюзной переписи населения 1926 года	38
Нуржанов А.А. Научно-исследовательская деятельность Туркестанской археологической экспедиции (ТАЭ)	41

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ ЖӘНЕ ЕУАЗИЯ АРХЕОЛОГИЯСЫ

Мерц И.В., Мерц В.К., Шакенов С.Т. Могильник Сапа – первый памятник афанасьевской культуры в Тарбагатае (первые результаты исследований)	47
Горячев А.А., Сараев В.В., Чернов М.А. Каменный инвентарь поселений эпохи бронзы Жетысу	52
Айтқұл Х.А., Ерсариев А.М., Стамкулова Г.А. Орталық Қазақстанның қола дәуірі тас еңбек құралдары (ҚР МОМ археология қоры негізінде)	63
Бедельбаева М.В. Изображения палиценосцев в наскальном искусстве Казахстана и археологические параллели	71
Каримова Д.О. Племена бронзового века Южного Таджикистана	78
Усманова Э.Р., Алтынбекова Э.К., Крупа Т.Н., Бубновене О.Д., Лукашов В.Н., Лукашова Е.С. Реконструкция костюма как способ представления культурного кода Великой степи в фестивале «Древних технологий и культурных коммуникаций «Desht-Thor» имени Тура Хейердала	83
Константинов Н.А. Перспективы повторного исследования объектов скифского времени Алтая (по материалам работ на Пазырыке)	92
Ямаева Е.Е. Наскальные рисунки в пазырыкской культуре Горного Алтая: к постановке проблемы формирования системы тамговых знаков тюрков	97
Tulegenov T.Zh., Kurbanali J. Funeral features of the saka of southeastern Zhetysu on the example of the Ornek burial ground	101
Сиздиқов Б.С., Жетібаев К.М., Гурсой М., Бахтыбаев М.М. Мыңтөбе қорымында жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстарының нәтижесі	105
Утубаев Ж.Р., Торезанова Н.Ж., Суюндикова М.К., Майданбекова М.М. Новые памятники Чирикбатского оазиса	113
Утубаев Ж.Р., Шағирбаев М.С. Құланның рудимент сүйегінен істелген ілмек туралы	118
Бисембаев А.А., Хаванский А.И., Уразова А.Б., Жанұзақ Р.Ж. Елек өзенінің орта ағысында орналасқан ерте көшпенділер ескерткіштерінің зерттелуі (нәтижелері мен перспективалары)	123
Бисембаев А.А., Қуандық С.Р., Сарсенов Ш. Курган раннего железного века Бирлик I	129
Бисембаев А.А., Байымбетова Н., Болатова Г. Погребальный обряд сарматов Западного Казахстана (история исследований, некоторые аспекты, общая характеристика)	134
Мякишева О.А. Комплекс снаряжения средневекового кочевника из Восточного Казахстана (материалы археологического фонда ЦГМ РК)	140
Касенова А.Д. Первые источники об изваяниях Сарыарки в работах путешественников и ученых XIX – первой половины XX в.	147
Есбай С. Оғыз тайпаларының этникалық тарихы: тарихнамалық талдау	152
Тажекеев А.А., Алибай Б.Е. Керамический материал с городищ Сортобе 1 и 2 за полевой сезон 2019 г.	159
Бермаханова А.Б., Бегалиев О.Ж. Қошқар бейнесінің культтік мәні	164
	166

Жүнісханов А.С. Моңғол кезеңі бойынша Семейдің Ертіс өңірінен табылған жаңа археологиялық деректер	168
Арынов Қ.С., Бахтыбаев М.М., Мургабаев С.С., Жетібаев К.М. 2019 жылы Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық зерттеулер	177
Айтқұл Х.А. Средневековые города Великой степи	
Ақымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. 2019 жылы Жетісу өлкесіндегі ортағасырлық ескерткіштерге (төрткүлдерге) жүргізілген зерттеу жұмыстары	181
Елеуов М., Талеев Д., Есенов С., Молдахмет А. Ежелгі Күлтөбе қаласы мен Мыңтөбе қорымында 2017-2018 жылдары жүргізілген зерттеу жұмыстары	195
Талеев Д.Ә., Ержигитова А., Шағырбаев М.С. Ежелгі Сауран (Қаратөбе) қаласының остеологиялық материалдары	201 209
Ахмедов Ж.З. Ахсикент – уникальный памятник Ферганской долины	211
Бахтыбаев М.М. Қазалы уезінің археологиялық ескерткіштерінің зерттелуі	
Петров П.Н., Белтенов Ж.М. Важные особенности монетного дела и денежного обращения Параба в правление чагатаидского хана Тармаширина	217
Джафарова Э.Б. Истоки археологических исследований в Азербайджане (по данным «Общества обследования и изучения Азербайджана»)	221
Амиров Е.Ш., Ихсанова Ж.Ы., Сейткалиев М.К. Проблемы типологии и пространственного распределения историко-культурного наследия Казахстана (статистический обзор)	225

ЭТНОГРАФИЯ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛДЫҚ ЖӘНЕ ДӘСТҮР

Mustafa Aksoy. Yesevi Türbesi'nin Yurt (Boz Üy, Keçe Çadır) Geleneğiyle İlişkisi	229
Әжіғали С.Е., Әшім Б.Ә. XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы Ақтөбе облысы мешіттерінің ерекшеліктері: 2019 жылғы Батыс Қазақстан кешенді этноархеологиялық экспедициясының кейбір нәтижелерінен	233
Калыш А.Б., Тәлім А.Т. Қарақалпақтардың келін түсіру салты	241
Арынова Д.С. Құстың образы бейнеленген музей жәдірлері жайлы зерттеу	244
Атыгаев Н.А. О некоторых символах власти (трон и корона: от Монгольской империи к Казахскому ханству)	247
Ахметжан Қ.С. Қабанбай батырдың шарайнасы	261
Батырева К. Традиционный костюм как ресурс развития экологического дизайна	269
Воронин Д.В. Историко-культурные процессы в Казахстане в конце XIX-первой половине 1930-х гг.	272
Ерболатов Қ.С. Қазалы аудандық тарихи-өлкетану музейінің қорында сақталған зергерлік бұйымдар топтамасы	282
Бергенова А.Ж. Казахская традиция почитания святых (аулие)	290
Бергенова А.Ж. Праздничная исламская обрядность	293
Ескекбаев Д. Қазақ және башқұрт халықтарының тарихи этнографиялық байланыстары	296
Зәкіржанқызы Г. Шыңжаң өлкесі Текес ауданындағы жер аттарының мәдени мәні туралы	301
Кадир Шахин. Исторические взгляды на название и значение «Сырдарьи»	303
Медведев В.В. Этнологический мониторинг студенчества: идентичности и практики современности	307
Муканова Г.К. История культуры и Великая степь: междисциплинарный принцип фарабиеведения	313
Нургожина Б.Е. Ювелирное искусство Казахстана. Полудрагоценный камень как апотропейный элемент	317
Тохтабаева Ш.Ж., Сагандыкова Н.Ж., Каримова Р.У. Интерпретация этиологии культурных параллелей	320
Тұрсынтайқызы А. Іле өңіріндегі жер аттары туралы	326
Тұяқбаев М.Қ. Қаратаудың күнгей бетінің топонимиясы	328
Шәйкен Ж.А. Қазақтың дәстүрлі тұрғын үй құрылысы хақында	334
Уәли Н. Дала малшылығының эко-биотехнологиялық кейбір қырлары	339
Уәли Н. «Аттың сыны» Абайды қайта оқығанда	345
Ахметжан Қ.С. Көшпелі қазақ қоғамындағы сауға институтының ерекшеліктері	349
Шойбеков Р.Н. Келін түсіруге байланысты салт-дәстүрлер	355

Шойбеков Р.Н. Көзге және көз тиюге байланысты байырғы ұғым-түсініктер 367

МУЗЕЙ ІСІ ЖӘНЕ МӘДЕНИ МҰРА

Агелеуова С.Е. Современные формы и направления рекламно-информационной работы (из опыта Центрального государственного музея Республики Казахстан)	367
Асылбеков К.М. Цифровая 3D модель экспонатов с разрешением текстуры 8K: Опыт Национального Музея РК	370
Ашимова Ү.Ә. Ғылыми-қор жұмысы: қор жинақтау және есепке алу (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік орталық музейі тәжірибесінен)	375
Әлімбаев Нұрсан. «Отбасымен музейге» жалпы республикалық акциясының тұжырымдамасы (Алматы, 2019 ж.)	380
Әлімбаев Нұрсан. «Қазіргі отандық музей: жаңа тәсілдер мен өзекті іс-тәжірибелер» атты семинар-тренингтің тұжырымдамасы (ҚР МОМ тәжірибесінен) (Алматы, 2020 ж.)	397
Әлішев С.Ә. Қазалы ауданында орналасқан Қожаназар ишан мешіті	403
Батырева С.Г. Прикладное искусство калмыков: по материалам музейных коллекций России	405
Жанысбекова Э.Т., Оразбаева Х. Тюркская и славянская интерпретация образов-архетипов волка и собаки (на примере рассказа Б. Джилкибаева «Синий волк»)	410
Жунусова М.К. Практические методы оцифровки экспонатов в Центральном государственном музее республики Казахстан	419
Кистаубаева А.К. Изучение мемориальных комплексов Амре Кашаубаева и Дины Нурпейсовой (на основе фондов Центрального государственного музея РК)	422
Кущенко А.В. Культурно-образовательные программы Центрального государственного музея Республики Казахстан: формы, методы, приемы работы с посетителями	427
Мусаханова М.З. Новые подходы в обучении музейного дела (из опыта преподавания)	435
Расулов М.Ф. Отношение к памятникам истории и культуры Узбекистана в 80-годах XX века	441
Темиртон Г. Казахская музыкальная традиция в культурно-историческом измерении	448
Тілеуқабыл Ж.Ж. Қазалы аудандық тарихи-өлкетану музейінің құрылу тарихынан	457
Үркінбаева А.Ж. Археологиялық қазбадан табылған тас және қола моншақтар жайлы зерттеу	461
Юнусов М.А. Из истории комплектования фондов Самаркандского музея по культуре и искусству в 50–70 годах XX века	464

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ

Абилхамит Ж.А. Одонтологические исследования особенностей зубов у лиц различных национальностей и казахов	471
Алтаев М. Ортағасырлық Қастек қаласының керамикасы	474
Жумабаев Н.Ж. История антропологического изучения населения территории Казахстана до 1960 года	479
Калдыбаева Г.А. Знаковая функция средневекового орнамента	483
Каримолдақызы Г., Киембаева З. Арал аудандық тарихи-өлкетану музейі тарихы	486
Қанибаев Н.Т. «Қорқыт ата» мемориалды музейі кешенінің құрылу тарихынан	489
Қызырханов М. Ерте сақ кезеңіндегі оба маңы құрылыстарының ерекшеліктері	493
Оразай А. А.Н. Бернштамның оңтүстік-шығыс Қазақстанның ортағасырлық ескерткіштерін зерттеуге қосқан үлесі	496
Тауасарова Д.Р. Музей – киелі мекен	499
Федорук А.Н. К вопросу о появлении первых городов на территории Казахстана: проблема критериев выделения	502

ХАБАРЛАР

Талеев Д.Ә. Қазақстан археологиясының заңғары	505
	512

Нуржанов А.А. К.М. Байпаков – исследователь степной цивилизации (к 80-летию со дня рождения)	516
Бураев А.И., Нолев Е.В. Памяти выдающегося исследователя археологии Центральной Азии Сергея Владимировича Данилова (к 70-летию со дня рождения)	521
Омаров Ғ.Қ. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Бибизия Кенжебекқызы Қалшабаева – 60 жаста!	
Байгунаков Д.С., Заурбекова Б.С. Ежелгі дәуірлер зерттеушісі – Ғалымжан Бексеитов (50 жылдығына орай)	522

Ғылыми басылым

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-
МӘДЕНИ МҰРАСЫ: ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты
«ХІІ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

17–18 сәуір, 2020 жыл

ИБ № 13777

Басуға 02.09.2020 жылы қол қойылды. Формат 60x84 1/8.

Көлемі 44,0 б. т. Тапсырыс №11239. Таралымы 30 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.